

NR-NYTT

MEDLEMSBLAD FÖR FÖRENINGEN NORDISKA PAPPERSHISTORIKER
BULLETIN OF THE ASSOCIATION OF SCANDINAVIAN PAPER HISTORIANS
MITTEILUNGEN VON DEM VEREIN NORDISCHER PAPIERHISTORIKER

Årg. 7 1979, Mars

Nr 1

Redaktionens adress: Ing Erik Witting, Torngatan 64, S-54200 MARIESTAD

En milstolpe i filigranologins historia

AV

GÖSTA LILJEDAHL

(Förf har tillåtit sig två förkortningar: sedvanligt vm för vattenmärke och dessutom LF för den ymnigt förekommande boktiteln Les Filigranes.)

År 1907 utgav i Genève den då 68-årige schweiziske f d pappershandlaren CHARLES-MOISE BRIQUET det mäktiga 4-bandsverket (i stor folio) "Les Filigranes" (1), som handlade om ett dittills tämligen okänt ämne, nämligen vattenmärken i papper och sådana förträfflighet som medel att tidsbestämma papperet i dokument av olika slag (och därmed ju även dessas egen ålder). Det storslagna verket gjorde både kvantitativt och kvalitativt ett överväldigande intryck och väckte i den lärda världen ett kanske vare sig förr eller senare överträffat uppseende, ja en hänförelse utan like! Man föreställde sig att det innehöll samtliga före 1600 existerande vm och att den nya hjälpvetenskapen (2) med detta magnifika arbetsinstrument skulle kunna ge den historiska forskningen en sensationellt effektiv hjälp.

Nu, mer än 70 år efter "filigranologins" glansfulla introduktion, vet man att förväntningarna på dess omedelbara funktionsduglighet var närt överdrivna, baserade som de var på en solid okunnighet om det verkliga

---

(1) Med undertiteln: "Dictionnaire historique des marques du papier des leur apparition vers 1282 jusqu'en 1600 avec ... 16112 fac-similés de filigranes." En ny, oförändrad upplaga utgavs 1923 i Leipzig, och 1968 (50 år efter Briquets död 1918) utkom i Hilversum en lätt reviderad och kompletterad "jubileumsupplaga".

(2) Som sådan sedermera kallad filigranologi. Den ställdes nu vid sidan av en rad äldre, sedan länge etablerade "historiska hjälpvetenskaper" som t ex diplomatik eller urkundslära, paleografi, kronologi, genealogi, heraldik och sfragistik (sigilllära). Filigranologin är följande bara en som självständig kunskapsgren utbruten del av diplomatiken, liksom tidigare skett med paleografi, kronologi och sfragistik.

Vår enda pappershistoriker värd för nordiskt möte

□ Alla historiker älskar väl med papper. Men för pappershistorikern har papperet sitt egenvärde, oberoende av vad där står. Det intressanta för honom är vem som gjort det, var och när och hur.
□ Vi har inte många pappershistoriker i Finland. Det kan uttryckas ännu exaktare: sedan dipl.ing. Nita Grönvik slutat verka har vi en enda pappershistoriker. Kurt K. Karlsson heter han, pensionerad pappersingenjör. Med honom är vårt land i alla fall representerat i Föreningen nordiska pappershistoriker. Dessa ska ha sin sjätte konferens nu i dagarna, och den förlägs för första gången till Finland.

Därmed finner sig den ensamme vargen Kurt K. Karlsson plötsligt omvärd av intressfränder under fyra dagar. Vårldskapets förpliktelse har naturligtvis övrigs honom, men han får ett visst flackstöd av bl.a. Tervakoski-bolaget — det är vårt lands enda bruk som fortfarande upprätthåller en viss produktion av handgjort papper. Vilket betyder att det älskas av pappershistoriker, ty för dem är handgjort papper det enda som riktigt räknas...

Valfärd till Pojo

Den nordiska föreningens ordförande fil.lic. Jan Olof Rudén meddelar att de c. 20 medlemmar som anmält till mötet möter ett intensivt program, med rapporter, diskussioner, föredrag, förhandlingar och kollegial samvaro på Hansholmen, och dessutom tre studiebesök. På Tervakoski får de se handpappersstillverkning i full gång, en lycka för varje pappershistoriker. I samma vecka valfärdar de till en historisk plats — Tomasböle i Pojo, där Finlands första papperskvarn togs i bruk 1667 och där en minnessten ännu vittnar om denna märkes-händelse.

Vidare ska de besöka Weria f.d. träsliperi och kartongfabrik med Kymmene bruk som värd, och så förstå pappersmuseet i Centrallaboratoriet Ab. Denna institution var, framhåller lic. Rudén, länge unik i Norden på grund av att man där kunde framställa s.k. betagram, fotografier av vattenmärken i gammalt papper med hjälp av radioaktiv bestrålning. Numera är den metoden spridd också till Köpenhamn och Stockholm, men föregångarna faasa här.

Spännande deckarjobb

Pappershistoriker, får vi veta, kan

vara rätt olika inriktade inom ramen för sin gemensamma fack. Somliga är mest intresserade av de gamla brukens och deras ägarförhållanden och historia, andra specialiserar sig på tillverkningsmetoder och -redskap. En del är filigranologer, dvs. studerar pappens vattenmärken med stödig sinande nit. Och så finns det de som koncentrerar sig på papperets kulturhistoria och handeln med papper.

Som vår enda pappershistoriker får ing. Karlsson utöka hela fältet, med somvit på finländska pappershävder. Sedan han blev pensionerad för sex år sedan har han med liv och lust ägnat sig åt att utforska de fjorton handpappersbruk som existerar i vårt land. Det kan Nita prassel-torrt — i själva verket har det, försäkrar han, varit ett spännande de-aktivarbete!

Fjortonde brukets gåta

Icke minst sedan han fått korn på det fjortonde pappersbruket som historien därtills inte alls noterat.

— Man har bara känt till 13, så i den mening är Vesakoski i Italis det fjortonde — men tidningsvis var det Finlands tredje, berättar han. Det grundades 1817 av en herre som hette Johan Glas. Han hade varit bokhållare på Tammerfors pappersbruk men så tog han några kumpisar med sig och stack iväg långt ut i Italis ödemarker och byggde upp ett eget bruk där. Hans huvudsakliga produktion var falska svenska sedlar!

"Perfekt brott" uppdagat

— Jo, han var en skojaec av gods nåde, denna Johan Glas, men han var mycket skicklig, sedlarna är utmärkt välgjorda. Så kom han aldrig fast heller, och därför har han inte avsett några spår i arkiven — usom de vackert präntade inlagor han som traktens enda skrivkunniga person gjorde för andras räkning.

Nu har då ing. Karlsson så här i efterskott uppdagat "det perfekta brottet" med Johan Glas falska sedlar. Spåret fick han upp i december när han anskade bland gamla handlingar i Tammerfors stads-rätt. Där hittade han ett protokoll rörande en viss kumpisare som blivit fast för någon föreslats och som uppgett att han arbetade för Vesakoski pappersbruk.

— Vad? Ett sådant har jag aldrig hört om! sade sig pappershistorikern-detektiven förbystat och började genast nysa i alla tillgängliga trädgårdar.

Arbetet har tagit hela våren, men nu har han också avslöjat Johan Glas. Han har granskat flera av de falska sedlarna — ett dessa finns i Myntkabinettet, ett par på Åbo slott, ytterligare några hos privata samlare. Han har också lokaliserat brukets plats i Vesakoski där det nedersta

Det papper som just nu intresserar dipl.ing. Kurt K. Karlsson mest är programmet för de nordiska pappershistorikernas ständande möte i Malmingsfors. Papperet är visserligen inte handgjort, men att göra upp programmet har gott honom händerna fulla en längre tid — han är icke bara föreningens viceordf. utan också dess enda medlem i Finland.

stocklagret fortfarande finns kvar, och han har utövat att hr Glas slyslade med sitt kända hantverk i åtskilliga år, ända till c. 1830.

Snart färdig historik

Och nu blir detta ett pittoreskt kapitel i den historik ing. Karlsson isom en nära framtid kommer att publicera — en historik som berättar om alla de finländska handpappersbrukens och som tillmätts stort värde av hans nordiska med-pappershistoriker.

Vadå förhandsbitar ut verket ska han också servera dem under mötesdagarna, som äger rum 3—6 juni.

Marcella

antalet olika (3) vm under perioden, vilket varit oerhört mycket större än man tidigare trott. I vad mån Briquet själv hade detta klart för sig är svårt att avgöra, i varje fall synes han ha ansett sina ca 45000 avritade och i Les Filigranes med noggranna källuppgifter dokumenterade vm (varav av kostnadsskäl endast ca 16000 kunde reproduceras) utgöra ett tillräckligt "typ"-representativt urval - man fick bortse från de smärre variationerna.

Följden blev emellertid att forskare endast mera sällan i LF kunde finna de exakta motsvarigheterna till påträffade märken, vilket framkallade osäkerhet, skepticism och misstro angående filigranologins möjligheter att fungera på avsett sätt. "Filigranologerna" själva var länge besatta av tanken på att fullfölja Briquets storstilade försök att skapa en uppslagsbok över alla fram till 1600 använda vm, men sedan på 1930-talet framlagda kalkyler kunde visa att ett dylikt företag skulle kräva omkring 100 volymer av LF:s storlek, övergavs snabbt alla sådana utopiska planer. Men själva grundprincipen att vm måste avbildas och lika nödvändigt till forskningens tjänst reproduceras, kommer man inte ifrån, problemet är bara hur detta skall kunna ske på ett såväl sakligt godtagbart som ekonomiskt realiserbart sätt!

Medan filigranologerna brottats med problemet, har förvisso inte deras forskning stagnerat, men huvudsakligen bedrivits i form av mer eller mindre regionalt begränsade undersökningar av papperstillverkningen på en viss plats, vanligen då vid ett enda bruk (varvid huvudintresset riktats mot dess vm - icke att förväxla med de bruksmonografier av mera allmän ekonomisk-historisk art, där ett och annat vm kan bli ett parant inslag bland övriga illustrationer) eller i ett visst område (provins, land e d). En särskilt förtjänstfull pappershistorisk produktion med stark filigranologisk inriktning har bedrivits av Paper Publications Society, ett ideellt företag utan vinstintresse, som 1948 grundades i det holländska Hilversum av engelsmannen E J LABARRE. Denne "eldsjäl" lyckades med otrolig energi - under senare år från sjukbädden - till sin död 1965 hålla en kvantitativt och kvalitativt imponerande utgivning i gång på basis av subskription från ett stort antal bibliotek och andra lärda institutioner i och utanför Europa. I serien "Monumenta Chartae Papyraceae Historiam Illustrantia" (på engelska: "Collection of Works and Documents Illustrating the History of Paper") har dels programenligt utkommit ett

---

(3) Med "olika" vm menar man numera sådana som härstammar från olika formar (vilkas antal under hela handtillverkningstiden nu uppskattas till vida mer än en million, även om dessa använts samtidigt som ett s k formpar (två formar var nämligen - av arbetstekniska skäl - alltid i bruk samtidigt vid en "kyp") och man avsett att med deras respektive "trådfigurer" producera alldeles samma vm. För mängden kan dylika "tvillingmärken" också te sig alldeles lika, men det blev de aldrig - en expert kan utan större svårigheter upptäcka skillnader i smådetaljer. Då nu sådana "tvillingar" i ett s k vm-par i regel har samma brukstid, blir i praktiken antalet "brukstider" nedbragt till bara hälften av det totala antalet vm, en för den daterande filigranologen högst angenäm lättnad!

mindre antal svåråtkomliga klassiska verk (t ex Briquets samtliga smärre arbeten före LF 1907), dels en rad magnifika, förstklassigt illustrerade utgåvor på just ovannämnda regionala linje. I väldiga foliovolymer har efter LF:s mönster i naturlig storlek (ett filigranologiskt "måste"!) och med dess terminologi och systematik återgivits mer än 16000 vm från pappersbruk i England, Schweiz (Basel och Bern), Österrike-Ungern, Ryssland, Spanien (Katalonien) och senast i vol. XIV Danmark-Norge. (4)

PPS' verksamhet har efter grundarens död fortsatts enligt dennes uppdragna riktlinjer av en stiftelse, som numera har sitt tillhåll i Amsterdams universitetsbibliotek. Tyvärr ser det ut som om åtminstone den lysande Monumentaserien med nästkommande volym, nr XV, vilken aviserats bli en översättning till engelska av ett berömt ryskt arbete från 1899, måste upphöra, då någon kompetent efterträdare till den hittillsvarande, nu avgående huvudredaktören, den utomordentligt talangfulle språkmannen och slavistexperten J S G SIMMONS i Oxford, icke stått att uppdriva.

(Det kan tilläggas att PPS vid sidan om "Monumenta" publicerat ett antal likartade arbeten, bl a den redan i not 1 omnämnda förnämliga nya upplagan av Les Filigranes.)

Denna mera brett pappershistoriska utgivning efter regionala linjer är självfallet av största intresse, men medför oundvikligt ett visst avkall på önskvärd filigranologiskt uttömmande behandling av förekommande vm. Ett grandioöst försök att i detta avseende radikalt fullfölja Briquets intentioner har på senare tid gjorts i Baden-Württembergs "Hauptstaatsarchiv" i Stuttgart, där man sedan 1961 utgivit en serie "Findbücher", vari ett enda vm-motiv åt gången behandlas med en fullständighet och noggrannhet som inte lämnar något övrigt att önska. Bakom den djärva satsningen står en eminent kapabel forskare, GERHARD PICCARD, som i alla avseenden tycks vara en värdig efterföljare till Briquet och i ett och annat t o m överträffar honom. Den nu 67-årige P. har samma arbetssätt som sin store föregångare: Sedan 1951 har han rest omkring till olika europeiska arkiv och bibliotek (nu sammanlagt mer än 80 st) och med samma legendariska flit ritat av de sökta motiven med blyerts på transparent papper. Därefter har han, med all vederbörlig dokumentation, med tusch överfört dessa primärkopior på varaktigare kartongblad, vilka nu i arkivet bildar det omfångsrika, väl systematiserade "Wasserzeichen-Kartei Piccard", som i augusti 1978 innehöll 88000 dylika kopior. Om än den ålderdomliga, rätt primitiva kopieringsmetoden synes innebära en viss osäkerhetsfaktor är den möjligen den på "fältet" enda praktikabla, i varje fall försvarar P. själv den med vältalig hetta mot all skeptisk kritik.

Serien planeras omfatta tio motiv, fördelade på ett obestämt antal volymer (eftersom några under perioden 1300-1650 högfrekventa vm kräver mer än en sådan; Piccard har ungefär samma kronologiska gränsdragning

---

(4) Avsikten hade varit att med denna volym förena en annan med redogörelse för papperstillverkning och vm i Sverige och Finland, men då det oerhört omfattande svenska materialet ännu icke på åtskilliga år kunde tänkas föreligga i färdigbearbetat skick, måste tyvärr denna plan skrinläggas.

som Briquet), varav hittills sex framgångsrikt avverkats, nämligen Krone, Ochsenkopf (3 volymer!), Turm (omfattande även andra byggnadsverk och delar av dem), Buchstabe P (ävenledes i 3 volymer), Anker (+ Schiff) och Waage (+ Gewicht), de båda sistnämnda under 1978. Som återstående vm att behandla har angivits "Horn" samt en kvartett bekanta heraldiska symboler: "Dreiberg", "Lilie", "Krummstab", "Schlüssel", alla fram till mitten av 1600-talet högfrekventa och för forskaren "besvärliga" märken. Märkena reproduceras som vanligt i naturlig storlek med placeringen i förhållande till närmaste "varplinjer" tydligt utmärkt och dessas inbördes avstånd angivet i mm. Samhörigheten i "vm-par" (se not 3) lämnade P. till en början helt åsido, bl a därför att han ansåg svårigheterna att med säkerhet fastställa ett sådant förhållande klart överväga den ev "nytta" kunskapen om det kunde medföra, men i senare utgåvor lämnar han dylik uppgift, när så är möjligt. Alldeles obegripligt är däremot att han helt avstår från ett annat skäligen lättillgängligt och enligt min mening ytterst värdefullt hjälpmedel vid identifiering, nämligen att ange från vilken sida av papperet han gjort sin avbildning - om från den s k Z-sidan d v s den som under formningsprocessen legat vänd mot formen ("zugewandt") och därför i sin yta uppvisar karaktäristiska fördjupningar, spår efter såväl "viran" som den på denna fastsydda "trådfiguren", eller från den motsatta A-sidan, den som under samma process legat "abgewandt". (5)

Reproduktionerna i de tre första delarna utgöres av samtliga i kartoteket befintliga, väldaterade "typer" (547 krontyper baserade på 5000 kartotek-kopior, 3993 oxhuvuden utvalda från totalt 24000 kopierade och 2835 representativa "Turm, etc" ur ett grundmaterial av 7000 kopior). I de fall då den exakta motsvarigheten till ett visst vm ej kan påträffas i vederbörande Findbuch, kan forskaren genom att insända en (god) kopia till Piccards Kartei från detta, i de flesta fall, erhålla önskade upplysningar. I de tre senare delarna har P. övergått till att publicera samtliga varianter i kartoteket (95000 "gotiskt" P, 2037 Anker/Schiff och 1830 Waage/Gewicht).

Självfallet har åtskilliga av dessa vm förekommit i tidigare publikationer, särskilt LF, men P. är angelägen att framhäva att hans reproduktioner i dylika fall grundar sig på nya egna och givetvis tillförlitligare avbildningar, liksom att hans dokumentation i övrigt stödes av ett med långt större omsorg valt material.

Detta är troligen riktigt - P. har sannolikt ett större kunnande än de flesta både föregångare och samtida, inte bara obestriddigt som tecknare (han lär ha professionell utbildning som artist) och filigranolog (6) utan även som pappershistoriker i mera allmän mening. Detta vidsträckta till synes encyklopediska vetande demonstreras oavlatligt i Find-böckernas intressanta och faktaspäckade kommenterande textavsnitt - deras författare har sannerligen inte bara ägnat sig åt kopiering, fast det framstår som

(5) Se härom förf:s artikel i NPH-Nytt 1976:1 "Lite A B C om A och Z".

(6) Redan tidigt på 50-talet visade P. lejonklon genom två livligt uppmärksammade "grundläggande" uppsatser: "Wasserzeichenkunde und Urbarforschung" (ARCHIVUM II, 1952) resp "Die Wasserzeichenforschung als historische Hilfswissenschaft" (ARCHIVALISCHE ZEITSCHRIFT, 52, 1956).

närmast ofattbart för den som vet vilket mödosamt och tidskrävande arbete detta är, att han vid sidan om det kunnat bedriva djupgående arkivstudier! Som sagt, hans prestation närmar sig det sagolika, och det är inte att undra på att ett tydligen medfött enormt självförtroende under sådana framgångar ytterligare tillvuxit så till den grad att omdömet börjar fördunklas och den fatala skrytgränsen emellanåt överskrides ... Den "ofelbarhetsdogm" han själv skapat - i bästa samförstånd med talesmän för arkiv och förlag (7) ! - går sanningen att säga läsarna en smula på nerverna och gör inte avsedd verkan, snarare grips man av lätt misstänksamhet mot en dylikt ständigt hävdad fullkomlighet, en misstro som inte förjagas av den oerhörda stingsligheten gentemot minsta kritiska invändning och den arroganta överlägsenhetsattityden mot olikstänkande.

Dessa klart subjektiva och rätt bagatellartade reservationer gäller mera person än sak och avser ingalunda att fördunkla det faktum jag redan sökt framhäva, att Gerhard Piccards förhoppningsvis inom relativt kort tid fullbordade Findbuch-serie kommer att bli det mest betydande som hänt på området sedan 1907 och att detta mäktiga verk, enligt min uppfattning, i de flesta avseenden överträffar föregångarens som ouppnåeligt ansedda LF - som rimligt är, när efterföljaren kunnat tillgodogöra sig 70 års samlade erfarenheter och insikter! Piccards mera begränsade målsättning har också bidragit till att han lyckats bättre än Briquet, den nästan uttömmande redovisningen för tio av de erkänt "snårigaste" märkena under den äldre perioden är utan tvekan vetenskapligt värdefullare än B:s bredare men ofullbordade satsning.

De båda giganternas sammanlagda arbetsresultat har i högsta grad kommit sikten på området under perioden 1300-1650 att klarna. Fast även här många problem kvarstår olösta, har kommande forskare en ovanligt gedigen grund att bygga vidare på. En fråga som man osökt gör sig, är om någon liknande grundforskning är tänkbar beträffande den senare perioden (fram till ca 1850)? Jag tror det icke - svårigheterna förefaller oöverkomliga: antalet vm är sannolikt än större än förut och materialet filigranologiskt besvärligare. Nya uppfinningar underlättade tillverkningen, men hantverkskicklighet och produktkvalitet synes snarast ha sjunkit med tiden; mängder av vm kan helt enkelt inte kopieras med samma vetenskapliga precision som tidigare, utan måste rekonstrueras eller "tolkas" med hjälp av sakkunskap och - fantasi. Förmodligen får man här nöja sig med ovan omtalad forskning och utgivning efter regionala linjer - i och för sig högst värdefull, som även den kan hålla filigranologin som hjälpvetenskap vid ganska gott liv, men inte direkt det eftersträfvade "stora greppet"!

---

(7) Det icke tidigare nämnda Verlag W. Kohlhammer, Stuttgart, har givetvis en icke obetydlig del i framgången med Findbuch-serien.

BOKANMELDELSE

H M Fiskaa og O K Nordstrand:

PAPER AND WATERMARKS IN NORWAY AND DENMARK.

Monumenta chartae papyraeae historiam illustrantia
or collection of works and documents illustrating the history
of paper.

General editor: J S G Simmons. XIV Amsterdam 1978.

Det svenske sprog tilførte for noen år siden hele Norden ordet "kjendis". Vi vet alle hva denne betegnelsen innebaerer, den er myntet på de personer offentligheten vet om fra mange felter. Langtfra alle disse kjendiser vil erverve en plass i historien. På den annen side er det enkelte utenfor denne kjendisgruppe som vil få sine navn knyttet til prestasjoner som for alltid vil sikre dem en plass - i det minste i en faglig sammenheng. De ledende eldre representanter innen gruppen av papirhistorikere i Norden kommer nettopp i en slik situasjon. De er ikke "kjendiser", men er likevel kjente navn i sitt internasjonale fagmiljø.

Slike refleksjoner er nærliggende for den anmelder som skal behandle bidragene til H M Fiskaa og O K Nordstrand om henholdsvis Norge og Danmark i den eksklusive serie Monumenta Chartae Papyraeae Historiam Illustrantia. Her foreligger en prestasjon av varig verdi i en historisk spesialgren.

Mht. detaljer er disse spesielt for Fiskaa's vedkommende allerede gjennomdiskutert da hans verk om norske papirmøller forelå. I det hele tatt var hans felt langt mer ubearbeidet enn tilfelle var for det danske materialets vedkommende. Dette sagt uten på noen måte å undervurdere O K Nordstrand's solide prestasjon. Forskjellen mellom de respektive papirmiljøer forteller imidlertid atskillig om landenes eldre kulturhistorie. Derfor er sammenstillingen av deres undersøkelser så interessant.

Danmark har en papirhistorie bakover til 1400-tallet. Nordstrand har levert kulturhistorisk særdeles interessante skildringer av de enkelte møller. Tycho Brahes papirmølle på Hven og Strandmøllen er begge foretagender som vekker internasjonal oppmerksomhet. Dette er renessanse og humanisme slik de kommer till uttrykk i den håndverksgren som vi med bare liten overdrivelse kan kalle kulturens materielle grunnlagsfaktor.

Norge gjennomgikk i disse årene en nasjonal krise av dypt omfang. Landet fikk først sin papirmølle over hundre år etter Danmark, og selv fra da av var utviklingen uhyre langsom. Det er imidlertid Fiskaa's fortjeneste å vise hvorledes de papirmøller som kom til etterhvert, ble en av de mange faktorer i det nittende århundres "nasjonale renessanse" i Norge.

Med dette bindet er Danmark og Norge derfor presentert ovenfor det øvrige papirmiljø i verden. Forfatterene har utført sine oppdrag som en kan vente av samvittighetsfulle fagfolk. De mange detaljer som det kan være av interesse å drøfte, er vesentlig av intern nordisk karakter, og vil være gjenstand for diskusjon og videre forskning så lenge det overhodet eksisterer et nordisk papirhistorisk miljø.

G CHRISTIE WASBERG

ooo000ooo

NPH - 6

HELSINGFORS 1979

Påminnes om

NPH:s medlemsmøte, som äger rum i Helsingfors under tiden
3 - 6 juni 1979.

Vid anmälningstidens utgång hade ett 10-tal medlemmar anmält
sitt intresse - dock ingen från vårt södra broderland - Danmark.

Skulle den anmälningsblankett som tidigare utsänts till samtliga
medlemmar kommit bort, så kontakta sekreteraren omedelbart, så
översändes ny blankett. Men ännu bättre vore om Du kontaktade
organisationskommitténs ordförande direkt per brev:

Dipl.ing. Kurt K Karlsson
Mikaelsgatan 22 E 57
SF-00100 HELSINGFORS 10

Eftersom det brådskar, använd gärna telefon. Vännen Kurt träffas
på tel nr 009358-0628380.

Narrar och vattenmärken

av

Anders Bladmark

och

Sven-Erik Johansson

(Forts fr föregående nummer av NPH-Nytt)

NARRAR, DRÄKTHISTORIA OCH RELIGIONSHISTORIA

Som vi vet har narren vissa utmärkande drag i klädedräkten som gör honom lätt att känna igen. De har alla sitt intressanta samband med narrens utvecklingshistoria och flera av dem ger exempel på den pendling mellan motsatser som utgör en röd tråd i den här uppsatsen och som är betydelsefulla i vårt försök att förklara något av narrvattenmärkets idéinnehåll och bakgrund.

I gamla testamentet (2 Moseb 28:35) kan man läsa om hur det judiska högre prästerskapet bar små bjällror runt fallen på kåpan när de gick ut och in ur det allra heligaste. Något senare i judarnas historia blev pinglan också ett tecken på världslig makt. Talmud föreskrev att endast konungarnas barn fick bära klockor men inte ofrälse barn. Antoniterna brukade ringa i en klocka för att vid insamlandet av allmosor meddela sin ankomst. Det berättas också att den heliga Antonius själv brukade vandra bland ruinerna efter gamla hednatempel och jaga på flykten alla de onda andar som lurade där med en liten klocka. Hos de persiska storkonungarna användes liksom hos judarna klockorna som ett maktens attribut vid samma tid. Bruket spreds sedan vidare till Europa där biskopar och prästerskap började fästa små pinglor i rockarna. Från omkring år 1200 var modet allmänt förekommande bland de övriga högre stånden och förblev i ropet som ett statustecken inemot år 1400. Klockornas mängd och storlek hade då antagit sådana överdrivna proportioner, att skicket började verka löjeväckande, varför det ganska snart upphörde helt. Det blev till slut bara den föraktade gycklaren som framhårdade i att bära denna prydnad.

Ett av de äldsta beläggen för sambandet mellan klockor och narr stammar från 1300-talet. Medlemmarna i det gille som greve Adolph zu Cleve instiftade år 1381 bar en munkkåpa i gult och rött försedd med ett påstickat ordensmärke, som visade en narr med bjällror. I den gamla Bernerkatedralen finns också en narr med pinglor avbildad från ungefär samma tid. Klockorna har alltså fungerat i både sakrala och profana sammanhang. Men de har också haft en mer diabolisk betoning. När den romerske fältherren i triumf drog in i Rom brukade som bekant en slav stå bakom på vagnen och viska "minns att du är dödlig", men där fanns också en klocka som påminde segerherren om risken att endera dagen dömas till döden. Missdådarna i det gamla Rom som väntade på att avrättas bar nämligen små klockor runt halsen. (22)

I England kallade man förr narren för Ercomb, vilket ursprungligen betydde tuppkam, därför att narrkåpan då var försedd med en röd tygremsa som just liknade en tuppkam och som sträckte sig från pannan ned i nacken. Namnet Pulcinella har också troligen sitt ursprung i pulcino (liten tupp), likaså Punch (punchinello). Både Punchs och Pulcinellas näbbliknande näsor pekar också i samma riktning (sic!). Bland Holbeins teckningar finns många exempel på tuppkammar hos narrar, likaså i träsnitten till Brandts "Narrenschiff". Redan på de antika graverade ädelstenarna fanns tuppen tillsammans med narrar som vi redan nämnt men senare förstärktes antagligen denna förbindelse ytterligare i och med det kristna inflytandet. Tuppen representerar ju i kristen symbolik vakenheten som med sitt galande driver bort onskans och mörkrets makter.

Åsneöronen var narrens attribut och prydnad redan på 1400-talet och de utgjorde en utveckling av den toppiga kapuschongliknande mössa han bar innan. Åsneöronen har vi också mött tidigare som ett av de föraktade antika parasiternas kännetecken. Holbeins tecknade narrar till "Dårskapens lov" bär också nästan alla åsneöron. I Frankrike förekom under 14- och 1500-talen även harsvansen som ett slags hattmärke och runt halsen bar gycklaren ibland en räsvans som hänvisade till fablernas symbolik.

En av de tidigaste framställningarna av Kristus i konsten är en korsfäst människogestalt med åsnehuvud. Symbolen Kristus som clown har djupa historiska rötter och i årtal har experterna diskuterat vad denna egendomliga sammanställning innebär. En del menar att den kan vara ett hemligt tecken, andra att den kan tänkas vara en brutal parodi. Bådadera är tänkbart. Men det kan också tänkas att katakombernas kristna hade en djupare känsla för det komiskt absurda i sin situation än vi anar. De var en stackars skara slavar och medellösa, hjälplösa och fattiga udda personer som emellanåt måste ha upplevt hur orimliga deras anspråk verkade. De visste att de var "dårar för Kristi skull" men påstod också att Guds dårskap är visare än människors vishet. Jesus själv måste för dem ha tett sig som något av en helig dåre. Redan i bibelns berättelser finns drag som lätt leder tankarna till clownsymboler.

Precis som gycklaren utmanar Kristus vedertagen sed och föraktar krönta huvuden. Liksom den vandrande trubaduren drar han vidare från plats till plats utan någon fast punkt i tillvaron. På samma sätt som narren förlöjligar han överheten genom att rida in i staden på en åsninna med all kunglig pompa och ståt fast han inte har någon världslig makt. Som en sångare och spelman deltar han i middagar och bjudningar tillsammans med människor föraktade i samhället. Till slut klär hans fiender honom i karikatyren av en kunglig skrud. Han korsfästes omgiven av flinande och smädande människor och över hans huvud hänger en skylt som förlöjligar hans komiskt pretentiösa anspråk. Jesus förenar i en och samma person högt och lågt och har därför kommit att fungera som den store förlikaren mellan de motstridiga krafterna i människan.

Italiensk Harlekin 1570 med
lappdräktens oregelbundna
mönster tydligt framträdande.

Tre stycken Pulcinella-kockar med de typiska kännetecknen.
(Niessen-samlingen i Kölns teatermuseum.)

I många av Antoine Watteaus tavlor syns en elegant klädd ung man som utför sina konster på Don Juans arena. Men utseendet och kläde-
dräkten ger samtidigt ett bisarrt intryck. Sidenkostymen är mönstrad
med stora rutor i olika färg och ansiktet är mörkt, nästan svart. Den
person det är fråga om är Harlekin, den italienska commedia dell'artens
centralgestalt, som var ett av Watteaus favoritmotiv. När vi lämnar
Watteau och följer Harlekin bakåt i konsten träffar vi istället för
den lyxiga kostymen på landstrykarens trasiga rock och byxor, lappade
med påsydda klutar men fortfarande är ansiktet svärtat. Här har vi
tydligt fjärrmat oss från "solkonungens", den uppburna individuali-
tetens konstlade rokokofigur och kommit tillbaka till en mer ursprung-
lig folklig förebild.

En motsvarighet till narrens lappade dräkt kan vi finna i medeltidens
Islam. Där brukade mystiker och vandrarsketer bära en klädnad som
bestod av flera lappar. Denna dräkt bärs av dervischordnarnas med-
lemmar som det tydligaste kännetecknet. Likaså de syriska kringvand-
rande asketerna brukade bära en kåpa med dessa lappar. I ett gammalt
arbete om de syriska helgonens liv berättas om ett ungt, kringvand-
rande par där mannen var klädd som en skådespelare i mimen, den antika
folkliga improviserade farsen med stående figurer. Hans kvinna som
skildras som underbart vacker bar en skökas dräkt. Båda var av god
familj, de hade gift sig men lovat Gud ständig kyskhet. Dräkten som
mannen bar, som alltså också var mimarens, bestod av den s k centunculus,
en mantel gjord av hundra olikfärgade lappar.

Mimskådespelaren hade en egendomligt motsägelsefull uppgift. Dels var
han dumbommen som alla drev med, dels narren som spelade de andra
tusen olika spratt. Den tyske religionshistorikern Dietrich visade
i slutet av 1800-talet att det är den lappade rocken som senare över-
tagits av vår Harlekin. Just asketernas och mystikernas val av denna
lappade mantel hänger troligen samman med denna mångtydighet i mimarens
väsen, dels med fattigdomen som religiöst livsideal. Mimskådespelaren
åtnjöt som vi nämnt tidigare ingen social aktning och den lappade dräkten
kom så småningom att beteckna det föraktade och narraktiga i hans uppen-
barelse. Detta tog asketerna troligen fasta på. Den som nått högst i
helighet uppträdde till det yttre så föraktligt som möjligt, först då
visade man den sanna ödmjukheten och frånvaron av allt egenpersonligt.
Denna strävan går i den syriska kyrkan under benämningen situta, som
betyder narraktighet, dumhet. Den kristna vandrarsketen spelar samma
roll i livet som den antike mimskådespelaren och visar detta genom
att bära samma mantel.

Lappdräkten bars också av bönder, herdar och de lägsta skikten i sam-
hället och den var oftast mörkt blå, grå eller svart till färgen.
Även i Indien, i Persien och hos germanerna var böndernas dräkt mörk-
färgad. I Tyskland förekom det under medeltiden påbud om att bönderna
skulle bära blått i helg och söcken men grått i det dagliga arbetet.
Dervischmanteln i Iran var också blå eller gråsvart, likaså de
kristna asketernas och munkarnas. Det var alltså bondeståndets
gamla färg de gjorde till sin.

Den toppiga koniska mössan eller kapuschongen som mimskådespelaren bar har också sin intressanta förhistoria. Den användes från början av bönder och herdar både i Grekland och Italien. I Orienten användes den i dervischordnarna där den lånats från bönderna i Östiran. Spetshättan användes också under medeltiden i Sverige som bondeskapets speciella plagg och det var spetshättan som även kännetecknade gycklaren. Från att ha varit förbehållet tredje ståndet blev den toppiga mössan snart också ett sakralt klädesplagg. Prästerskapet bar den koniska hatten både i Italien och i Främre Orienten, så även de kristna munkarna och dervischerna. Både gycklarna och munkarna bar dessutom rakade huvuden vilket gjorde att de ofta förväxlades. Motvikten till denna sakrala funktion ger en liten persisk miniatyr som framställer figurer i djurförklädnad tillsammans med Harlekingestalter i höga koniska clownhattar.

Pulcinella bar som vi sett den koniska hatten medan Harlekin däremot i de äldsta europeiska bildkällorna visar sig i en låg 1500-talsbrett. Men i litteraturen kan vi följa den folklige Harlekin tillbaka till 1000-talet där vi på nytt får tag i ledtråden. Den franske historieskrivaren Ordericus Vitalis berättar då om en syn som en normandisk präst hade haft. Under färden hem från en sjuk församlingsbo mitt i natten trodde sig prästen ha fått syn på Herlekens skara. Herlekin är samma ord som Harlekin och båda kan härledas från Hellekin (Hellequin) som betyder "det lilla helvetet". Herlekin var ju namnet på pariseroriginalet vi berättade om tidigare. Men bakom Herlekens skara som prästen talade om ligger föreställningen om Oden och hans vilda följe, den s k Odensjakten, hos germanerna. I Frankrike och speciellt i Tyskland levde seden att klä ut sig och storma fram i Odensjakten länge kvar efter religionsskiftet. Det var under jultiden och i fastlagen som man trodde att Odenshären visade sig och som vi minns var det under denna tid som de sakrala och profana narrfesterna brukade uppföras och under fastan naturligtvis fastlagsspelen med sin Hanswurst i Tyskland och hans gelikar i Frankrike och Italien. Deltagarna i Herlekens följe uppträdde klädda i toppiga mörka hättor, liksom Oden själv, något som framgår av de gamla isländska texterna. Det vill säga att både anföraren och följeskaran i denna gamla folksed tillhörde vad vi kallade tredje ståndet.

Klubban hörde till narrens urgamla vapen och äretecken. Den tillverkades i läder med rem som narren bar i handen eller fäste vid armen för att försvara sig mot angripare som inte tålde hans skämt. (23) Men klubban var också bondens speciella vapen både i Norden och överallt annars. Den användes också av de kristna munkarna, asketerna samt av vandrardervischerna och, som vi kanske anar, var också givetvis Herlekinhärens ledare utrustad med en knölpåk.

Vi har hittills gjort en del jämförelser som gör det troligt att den lappade dräkten, spetshättan, den mörka blå eller grå färgen samt klubban har beröringspunkter med Harlekin och bondeståndet, och om vi fördjupar oss ännu något finns det flera.

---

(23) K F Flögel, Geschichte der Hofnarren. s.59.
Liegnitz & Leipzig 1789.

Hos både inder, iranier, italiker och germaner fanns en gång de sociala organisationer som man brukar kalla mannaförbund. Mannaförbundet bestod av stammens unga ogifta krigare vilka i kulten dyrkade de två makter som råder över allt liv: döden och fruktbarheten. Vid vårdagjämningen, som motsvarar vår fastlagstid, firade man livets seger över döden. Med svärtade ansikten stormade man fram i vild extas eller genomförde våghalsiga svärdsdanser, gyckelspel eller djurmaskerader. De kaotiska och gycklande dragen hade här samma syfte som vi tidigare talade om i samband med de nordamerikanska narrydansarna. Men mannaförbunden hade också en viktig politisk-militär betydelse. Det var dess förbundsrigare som utgjorde de egentliga stöttrupperna när de vräkte sig fram i striden med svärtade ansikten. Det går att visa att dessa mannaförbund rekryterades från böndernas och herdarnas klass. Krigarståndet var fåtaligt och hade mer adlig karaktär medan mannaförbunden hörde hemma i folkdjupen där de ofta fick revolutionär prägel. Det är alltså inget att förvåna sig över att både den toppiga mössan och klubban med tiden utvecklades till ett slags frihetssymboler.

I det gamla Rom var topphuvan inte bara narrens utan också den revolutionära frihetshjältens kännetecken. Enligt traditionen bar Caesars mördare detta slags mössa när de drog omkring i triumf på Roms gator efter dådet. På samma sätt gjorde man efter det att Nero störtats från makten. Den toppiga yllemössan togs som bekant också upp under franska revolutionen då den blev ett tecken på frihet och opposition mot hovet.

Lösenordet för de stam- och folkorganisationer som använde den ursprungliga Harlekindräkten var uppenbarligen frihet, frihet från religiöst och politiskt tvång. Men de politiska och religiösa funktionerna skildes med tiden alltmer från de dramatiska och kultiska elementen; de differentierades och gled gradvis över i klasskapande rollspel. På dessa båda områden behöll emellertid den toppiga narrluvan sitt samlande symbolvärde för människornas revolutionära frihetsbehov i vilket gränserna mellan de religiösa, de komiskt-dramatiska och politiska sfärerna suddades ut.

Den helige Franciskus, som vi nämnde i samband med taukorset, brukade som en inledning till sin predikan stämma upp någon av de kringvandrande gycklarnas sånger och han och hans bröder i franciskanerorden betraktade sig alla som gycklare till Guds ära. När de kom till England och begärde inträde i ett benediktinerkloster togs de först emot med öppna armar då man trodde att det var fråga om riktiga gycklare, men när missförståndet uppdagades kördes franciskanermunkarna skymfligen på porten. Denna egendomliga blandning av burlesk och moraliskt patos har också satt spår i världslitteraturen genom François Rabelais (o. 1495. - o. 1553) som ju hade ett förflutet inom denna orden.

De kringvandrande tiggarmunkarna har också under olika tidsskeden spelat en viktig politisk roll. I maktkampen mellan påvar och kejsare under 1200-talet ställde sig franciskanerna på kejsarens sida och många av dem såg i påven en antikrist. Detta upproriska drag har säkert en del av sin förklaring i ordens rekrytering ur tredje standet. Hos franciskaner munkarna återfinns vi växelspelet mellan de tre olika livssfärerna och detta stand och vi borde då följaktligen förvänta oss

även dräkthistoriska samband och mycket riktigt: dessa munkar bar den mörkgrå lappdräkten och på huvudet den spetsiga hättan. I överdriven form återfinner vi dessa särdrag i kapucinernas klädedräkt. Kapucinerna utgjorde den gren av franciskanerorden som instiftades år 1525.

Kanske ännu tydligare än hos franciskanerna och kapucinerna kom de oppositionella tendenserna fram hos många av de kätterska sekter som fanns spridda över Europa under medeltiden. Stor betydelse för dessa olika religionsbildningar fick bogomilerna på Balkanhalvön och i Mindre Asien. Denna sekt hade i sin tur starkt influerats av gnosticismen och manikeismen. De som bekände sig till den bulgariske prästen Jeremias Bogomils lära var utpräglade dualister, d v s de betraktade hela den synliga världen, inklusive människan, som något ont medan människans själ och det andliga hade sitt ursprung hos den gode guden. Evangeliet tolkades av bogomilerna allegoriskt och en av orsakerna till hela sektens uppkomst överhuvud taget var reaktionen på de sociala och politiska missförhållandena i det medeltida Bulgarien. Från Balkan spreds denna åskådning under 1100-talet till framför allt Italien och Frankrike. I Frankrike kallades de för albigenser, i de alpina provinserna waldensare, i Italien katharer eller patariner och i England lollarder. Med syfte att bekämpa katharerna och de övriga kätterska bildningarna upprättades inkquisitionen och dominikanerorden. Men trots detta och trots de fruktansvärda albigenserkrigen som Innocentius III iscensatte bestod rörelsen under lång tid, i Italien ända in på 1400-talet.

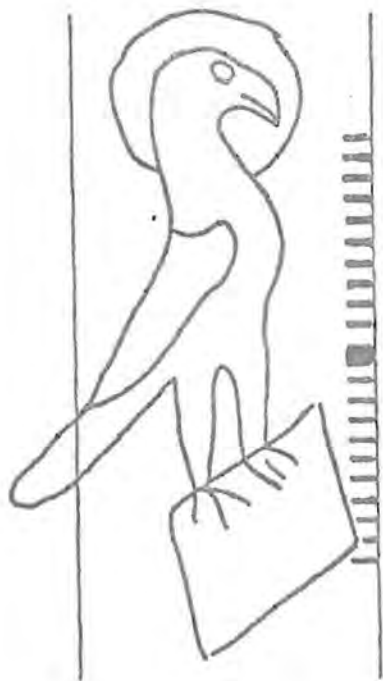
Många av anhängarna drog efter förföljelserna land och rike kring i luffarens, vandrarpredikantens och gycklarens lappade dräkt. Vanligtvis försörjde de sig på olika föraktade sysslor som gårdfariehandlare, lumpsamlare etc. I en del länder gick anhängarna under benämningen "passagenes" på grund av detta kringflackande levnadssätt. Vi vet att katharernas heliga bok framför andra var Johannesevangeliet. (24) Likaså vet vi att ett av katharernas starkaste fästen låg i trakterna kring Fabriano, ett av de äldsta pappersmakardistrikten i Europa. Den kristna symbolen för evangelisten Johannes är en glorifierad örn sittande på en bok och det är därför tycker vi rimligt att här söka förklaringen till att Zonghi just i Fabriano har hittat ett så stort antal gamla vattenmärken med detta motiv. (25) Den likaledes i vattenmärkessammanhang vanligt förekommande enhörningen var också den en symbol för katharerna, "de rena".

Ett av de gemensamma dragen i alla dessa kätterska (från plattyskans ketter, grekiskans katharos lika med ren varifrån benämningen katharer är hämtad) religionsbildningar var deras protest mot kyrkans stela formväsen och påvedömetts förfall och förvärldsligande. Deras inflytande

---

(24) Brockhaus, Encyklopädie. 1970. Uppsl. Katharer.

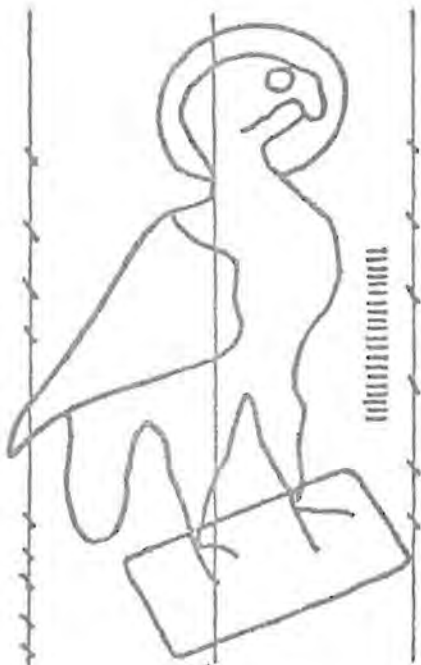
(25) C M Briquet, I (1968) s 23.

(1362)

(1363)

(1370)

(1363-4)

på Europas tankevärld kan man följa långt fram i tiden. Ett exempel är en av brännpunkterna för de tre olika värdesfärer vi har diskuterat, nämligen den västerländska synen på kärleken och äktenskapet. Katharernas betydelse för hela det medeltida trubadurväsendet och den höviska kärleken som påverkat vår syn på dessa ting långt in i modern tid har utretts bl a av den amerikanske religionspsykologen Alan Watts. (26).

Vi har alltså så här långt kunnat konstatera beröringspunkter mellan katharerna och tredje ståndet, med lappdräkten, den revolutionära attityden och, som vi antar - med våra äldsta vattenärken.

Ordet "centunculus" som vi mötte i föregående kapitel är en diminutivform av cento och cento är samma ordform som det fornindiska kantha, vilket betyder hundra. Den romerska lapprocken bestod av hundra lappar i olika färger. I Indien bar tiggarsketerorna kantha, en trasdräkt som också den tillverkades av lappar, en sed som sedan övertogs av Buddha och hans lärjungar. Även de medeltida Shiva-yrkarna bar denna dräkt när de utförde sina extatiska danser med svärtade ansikten. Avsikten med att mörkfärpa ansiktet har vi berört tidigare, likaså Shivas roll som den som i sig förenar och balanserar de ambivalenta krafterna i livet. I Mindre Asien dyrkades under antiken en fruktbarhetsgudinna, den Stora Modern, bland fryger, lyder och galler. Hennes kult spreds av kringvandrande tiggarpriester, metragýrtai eller galli. Hos dessa galli möter vi igen det extatiska spelet mellan liv och död i kulten och den mångfärdade klädseln. På huvudet bars den upprättstående frygiska mössan som övertagits från den grekiska bondebefolkningen i Frygien - förebild för franska revolutionens "le bonnet rouge".

---

(26) A W Watts, Ett med naturen, s 141 ff.
Avesta 1974.

Forts och slut i nästa nummer av NPH-Nytt

DREI FUERSTLICHE SCHÖPFFORMEN

Von: Edo G Loeber

Welcher Mann, Jüngling oder Greis, hätte nicht ein Faible für schöne Formen? Aber an schöne Schöpfformen hat wohl besonders der Papierhistoriker seine reine Freude. Denn nicht nur das elegante Linienspiel ihrer Drahtfiguren, sondern auch die technische Vollkommenheit ihres Handwerks mag uns in Begeisterung, ja sogar in Verzückung, bringen.

Aus der Vielzahl der Schöpfformen die mir durch die Hände gingen in den letzten Jahren, zeige ich hier drei Auserwählte, und zwar zwei von regierenden Fürsten und eine dritte von einem reizenden Weibsbild, nach ihrer Krone zu urteilen, eine Prinzessin, vielleicht sogar eine Königin, auf der man gerne versucht wäre, eine Hypothek abzuschliessen.

Die erste Schöpfform stellt den dänischen König Frederik VI dar. Ich fand diese Form im Leopold Hoesch Museum in Düren; wahrscheinlich wohl gediegene, deutsche Arbeit, aber immerhin ein überaus klassisches Porträt von grosser Lebhaftigkeit.

Die zweite Form bietet uns das Bildnis Oskar II, der beliebte Schwedenkönig. Schwedische Arbeit aus der berühmten Formenmacherwerkstatt von Tumba Bruk. Schon mal der martialische Zweispitz und die reiche Uniform führen uns in Zeiten zurück als Fürsten noch im vollen Glanze ihrer von Gott verliehenen Hoheit auf diesem Erdenglobus einherschritten. Es war einmal ...

Und die dritte Form, ebenfalls aus Tumba, zeigt uns eine Fürstin, vielleicht eine Märchenkönigin, voller Lieblichkeit und mit jenem bezaubernden Hauch von Blödigkeit, wie man sie heute nur noch bei Schönheitsköniginnen anzutreffen pflegt.

Habe ich zuviel gesagt? Wer würde sich nicht für schöne Formen begeistern können?!

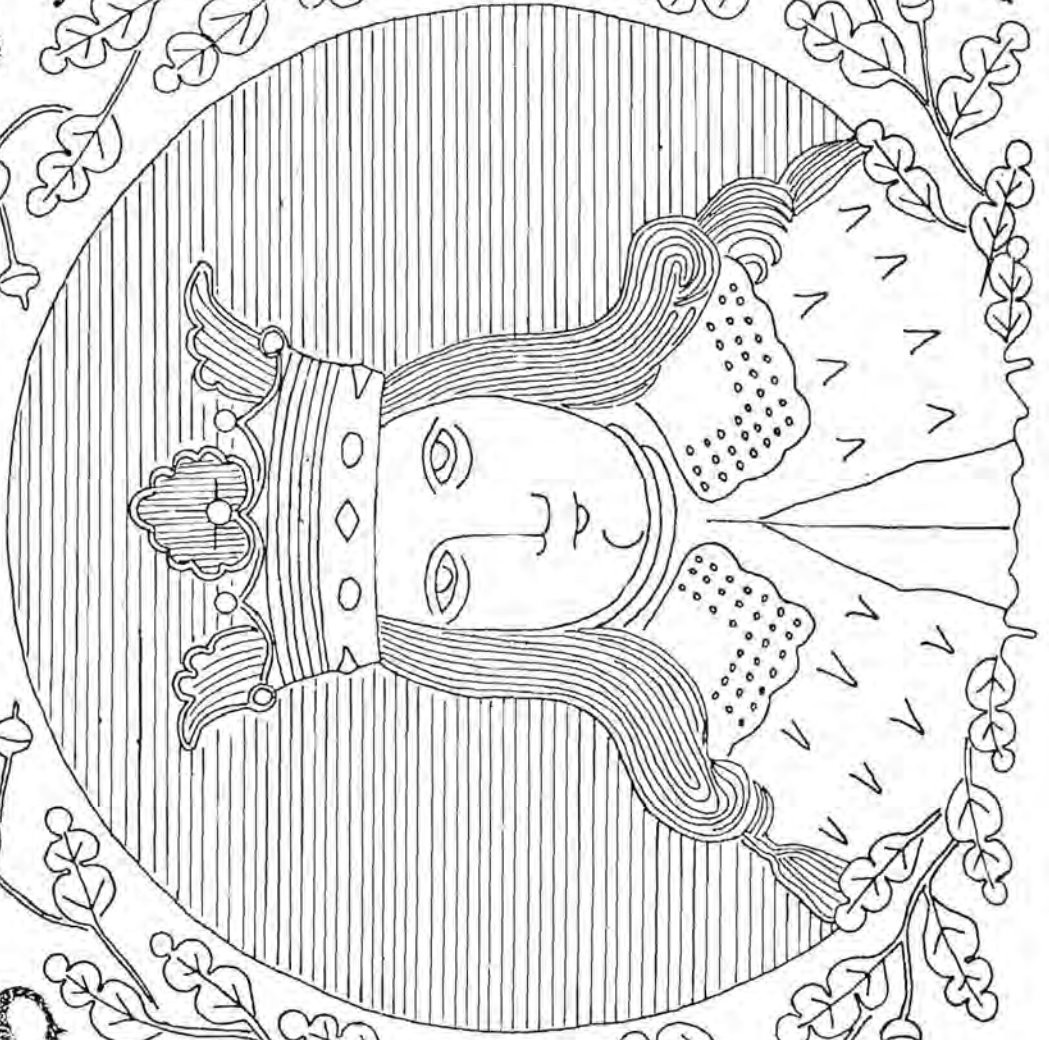

DÜREN (12) 1:1

WOVE c. 1900

STOCKHOLMS STADS HYPOTHEKSKASSA

DIE MÄRCHENKÖNIGIN

Eine kleine Andeutung über dem Artikel "Drei fürstliche Schöpf-
formen".

Wenn das Manuskript vor meine Augen kam, konnte ich nicht umhin,
eine der Schöpfformen zu kommentieren:

Die obengenannte Fürstin, die vom Verfasser so episch, lebhaft und
reizvoll beschrieben ist, stellt - wie Schade - meiner Meinung
nach keine Märchenkönigin dar. Trotz dem schönen, weichen Wellen-
haar und dem kleinen Rosenmund handelt es sich auf dieser Schöpf-
form um noch einen Fürst, und zwar um den legendumgesäuselten
schwedischen König Erik Heiliger (Sankt Erik) aus dem 11. Jahr-
hundert.

Ein gekröntes Haupt mit der Benennung das S:t Eriks-Haupt ist auf
einem Siegel vom 1376 schon zu sehen. In der schwedischen mittel-
alterlichen Kunst wurde der Heiligenkönig bald bärtig, bald bartlos
dargestellt, weshalb wir auf dieser Schöpfform dieses männlichen
Schmuck verlustig gehen. - S:t Erik war in erster Hand Schutzheiliger
des Reiches und wurde in gleicher Weise dasselbes für die Hauptstadt
Schwedens.

In diesem Falle glaube ich dass die Hypotheken-Kasse mit ihrer Wahl
vom S:t-Erik-Haupt nur die Absicht gehabt hat, den Ursprungsort der
Firma zu markieren. Diese Verfahrungsweise ist heute noch häufig,
z.B. S:t Erik-Strasse, S:t Eriks Messe, S:t Eriks Krankenhaus
und S:t Eriks Drogenhandel AG (Fig. Nr.1). - Es war einmal eine
hübsche Prinzessin .....

E Witting

Fig.1

Handelsmarke 1949

Fig.2

Wappen
der Stadt
Stockholm

Gesetzlich
festgestellt
1934

Fig.3

Sankt Eriks-Haupt
aus einem Kupferstich
von Sigismund von Vogel
1650-51

Historik och framtidsvy i TV-spel om papper

Finsjöfors pappersbruk både finns och inte finns i verkligheten.

Finsjöfors pappersbruk med samhälle ser ut precis som alla andra pappersbruk i landet. Och lika hotat är det i strukturomvandlingarnas tid. Om detta pappersbruk och dess framtid har en grupp entusiaster från Linköping och Långasjönäs gjort ett TV-program.

Syftet med det här programarbetet är inte bara att söka sig tillbaka till pappersarbetarnas historiska förflutna, utan också ge sikt mot framtiden.

ETT AV DE TVÅ PROGRAM SOM HITINTILLS ÄR INSPELADE OCH KLARA HANDLAR OM HANDPAPPERSTILLVERKNING VID ÖSJÖFORS HANDPAPPERSBRUK NORR OM VIMMERBY.

I EN DRYG HALVTIMME BERÄTTAR HANDPAPPERSMAKAREN DAVID ANDERSSON HUR DET EN GÅNG I TIDEN GICK TILL ATT TILLVERKA HANDGJORT PAPPER MED LUMP SOM UTGÅNGSPUNKT.

Det andra programmet handlar om Finsjöfors i strukturrationaliseringarnas tid. Modellen för bruket har hämtats från Klippan och Långasjönäs, alltså två av Södra skogsägarnas företag.

Men det fattas ett program och det håller man på och förbereder just nu.

Ett cirkelarbete har pågått i Kisa (Långasjönäs pappersbruks tätort) med pensionerade pappersarbetare som berättat om det gamla arbetet (den äldste deltagaren började som handpappersmakare där 1912) och med dem som arbetar med 50-60-talets teknik.

En insamling av uppgifter från de arbetare som använder sig av modern datateknik ska ske på förslagsvis Fiskeby pappersbruk.

Vi vill göra oss till tolk för tre generationer pappersarbetare, säger eldsjälens Lasse Dahlqvist, som håller i projektet. Vi vill ge en bild av vad som hänt med arbetet, hur tekniken utvecklats, fackets ändrade och vidgade uppgifter etc.

Programmet om Finsjöfors pappersbruk var ett rollspel som teknologerna på högskolan i Linköping har fått ta del av. Djupgrävningar av kriser på det här sättet ingår ju inte i deras utbildning.

Allt det här har kostat pengar. Och det är sådana som behövs för att få hela projektet i hamn.

Ur SIA (Skogsindustriarbetaren) nr 5, 9 mars 1979.